

Matti Enbuske

Paikan ja tilan paradigmat osaksi suomalaista historian tutkimusta

Matti Enbuske arvioi kolme paikallisuuden, alueiden ja tilan historiaa käsittelevää kokoomateosta.¹

Nobel-kirjailija Henryk Sienkiewiczä mukaillen voisi kysyä, *quo vadis* – minne menet, paikallishistoria? Saadaanko siihen vastaus kolmesta lähimenneisyydessä ilmestyneestä kokoomateoksesta, vai pitäisikö olla kuin säikähtänyt Pietari hänen kohdatessaan Jeesuksen pakomatallaan Roomasta. Ei sentään, kun puntaroin teosten antia, sillä jonkinlaisia myönteisiä vastauksia irttoa. Otsikko viittaa tieteenfilosofiseen lähtökohtaan, jossa paradigmalla tarkoitetaan uudenlaisia menetelmiä hankkia tietoa, vanhojen menetelmien sijaan tulevia uusia suuntauksia, ”uutta tapaa nähdä maailmaa”.

Suomalaisvoimin toteutetut kolme kokoomateosta (yksi kirjoittajapoikkeus Saksasta) pitävät sisällään yhteensä 38 artikkelia mukaan lukien johdanto- ja yhteenvetoartikkelit. Kirjoittajia on 42, joista kaikki eivät ole historioitsijoita; mukana on myös arkeologian, maantieteen, etnologian ja yhteiskuntatieteiden tutkijoita. Kattaus on siis laava, mutta silti teoksissa jää kaippaa-

maan esimerkiksi antropologian tutkimusta, jossa paikka ja paikallisuus suhteessa kulttuureihin ja identiteetteihin on keskeisellä sijalla. Miten vaikkapa maanpakolaisuus voisi liittyä historialliseen paikkaan ja tilaan?

Kahden alue- ja paikallishistoriaa käsittelevän teoksen tavoitteet on ymmärrettävissä, kun on haluttu luoda lokaalihistorian tutkimuksen kulmakivet 2000-luvulla, mutta siihen ne eivät yllä. Useissa katsauksenomaisissa artikkeleissa näkövinkkeli on tehdyssä eikä niinkään siinä mitä tulisi tehdä. Kirjoittajien olisi kannattanut nostaa esille omien kokemustensa perusteella suuntaviivoja, joita ”uuden paikallishistorian” pitäisi ottaa huomioon. Esimerkiksi Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervosen artikkeli paikallishistorian kirjoittamisen pitkästä kaaresta Kari Teräksen johdantoartikkelin vahvistamana kattaa yli kolmasosan *Kaikella on paikkansa* -teoksen laajuudesta. Niissä tulevat oivallisesti esille olennaiset vaiheet suomalaisessa paikallishistorian kirjoituksessa, mutta tarkastelu pysähtyy Eino Jutikkalaan.

1. *Maa, seutu, kulmakunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen* (2009). Toimittanut Maria Lähteenmäki. SKS Helsinki. 359 s.

Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja (2010). Toimittaneet Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen ja Kari Teräs. Vastapaino Tampere. 265 s.

Physical and Cultural Space in Pre-industrial Europe. Methodological Approaches to Spatiality (2011). Toimittaneet Marko Lamberg, Marko Hakanen ja Janne Haikari. Nordic Academic Press, Lund. 393 s.

Tieteellisyden vaateet

Ongelmana on ollut jo 1900-luvun alkupuolelta lähtien, kuinka yhdistää tilaajien toiveet omasta paikallisesta historiasta ja historiantutkimuksen tieteellisyys. Antero Penttilä pohti vuonna 1970 paradoksia, kun paikallishistorialta vaadittiin historiatieteellistä otetta mutta samalla paikallishistorioita väheksyttiin tieteellisyden puuttumisen vuoksi. Kysymys kuului, oliko tieteellisellä paikallishistorian kirjoittamisella tulevaisuutta.² Samaa mietitään edelleen. Kimmo Rentola vastaa Kaikella on paikkansa -teoksessa, että tutkimuksellisuus on ehdoton perusedellytys paikallishistorioille. Rohkenen olla eri mieltä.

Paikallis- ja tilaushistorian kirjoittamisessa on käytännössä aina lähtökohtana tilaajan eli teettäjän toiveet, joita ohjaa kolme tekijää: (1) resurssit eli rahoitus, (2) aikataulu ja (3) sisällön rajaukset. Tuottaja eli kirjoittaja toimii näiden rajamerkkien sisällä, jolloin syväluotaavan tutkimustyön on väistyttävä ekonomian edessä. Suuria tutkimuskysymyksiä voi olla paikallisuuden historian tutkimisessa eikä niinkään paikallishistoriassa. Tilaushistorian laadun ei tarvitse silti kärsiä vaan pikemminkin se voisi tuottaa kaivattua variaatiota tukahtuneen konventionaalisiin kaavoihin. Semminkin, kuten Risto Alapuro kiteyttää oivallisesti artikkelissaan perinteisten paikallishistorioiden keskinäisestä vertailevuudesta, kaavamaisuus on lopulta ollut näennäistä ja eräänlaista yhteenvetoa – ei tosiasiallista tutkimuksellista vertailevuutta.

Kyse on lopulta aika tavalla samanlaisista kysymyksistä, joita pohditaan esimerkiksi elämäkertatutkimuksessa. Siinäkin kaiken kattavan henkilön vaiheiden sijaan elämänvaiheita voidaan lähestyä tutkimuksellisesti monenlaisin kysymyksenasetteluin ja metodisin kytkennöin, joihin myös Matti Peltonen viittaa artikkelissaan paikallishistorian toisinymmärtämisen mahdollisuudesta. Hänen toteamansa ”pällekkäinen paikallisuus” on yksi onnistunut ehdotus uudelle paikallishistorialle, jossa samaa aluetta voidaan tutkia monin päällekkäisin tutkimuksin.

Oivallinen esimerkki paikallishistorian kirjoittamisen ja toisaalta sen tutkimisen hedelmällisestä vuorovaikutuksesta on Kari-Matti Piilahden tematiikka. Hänellä on myös laadukas artikkeli *Maa, seutu, kulmakunta* -teoksessa Valkealasta 1600- ja 1700-luvun toimintakenttänä. Teemassa on metodisesti kyse oikeastaan samasta asiasta kuin mihin fyysistä ja kulttuurillista tilaa käsittelevä teos keskittyy. Siinä oleva Marko Lambergin, Minna Mäkisen ja Merja Uotilan artikkeli käsittelee Piilahden tavoin arkielämän elinpiiriä ja mikrorajoja paikallisyhteisössä. Sinänsä Piilahden artikkeliin on jäänyt kiusallinen nimivirhe, kun kunnianarvoisa professori Aimo Halila on muuntunut Ahdiksi. *Maa, seutu, kulmakunta* -teoksessa on muutamia muitakin tahattomia nimilipsahduksia. Laura Kolbella valtioneuvos Martti Miettunen on vaihtunut Mauriksi, rovaniemeläiseksi pappismieheksi. Lassi Heinisen artikkelissa Ilmo Massa esiintyy Yrjönä, kenttäpiispana.

Paikalliset kysymykset ja laajemmat yhteydet

Maria Lähteenmäki kysyy toimittamansa *Maa, seutu, kulmakunta* -teoksen johdantopuheenvuorossa kiinnostavasti, mitä on uudistuva aluehistoria. Mielestäni kuitenkin useiden tieteenalojen kokoava yhteisesitys ei sitä sinällään sel-laiseksi tee, eivätkä tieteidenvälisyys ja verkostoitumien ole niin uusi tapa tehdä tutkimusta kuin Lähteenmäki antaa ymmärtää. Maantieteilijä Sami Moisio toteaaakin osuvasti artikkelissaan valtion aluehistoriasta, ettei uusissa tutkimussuuntauksissa ole ollut kyse jostain ”paremmasta”, vaan muuntumisesta vastaamaan oman ajan tarpeita; jonkinlainen paradigma siis. Moisio käsittelee aluetutkimuksen periaatteita toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa sekä 1950-luvun valtakunnansuunnittelutoimiston syntyä. Artikkelit auttaa ymmärtämään aluemäärittelyiden kriteereiden muodostumista ja tavoitehakuisuutta, mutta artikkelia olisi voinut hyö-

dyntää myös metodisena avauksena historian-tutkimuksen suuntaan.

Laura Kolbe ja Samu Nyström ovat ainoita, jotka esiintyvät kahdessa teoksessa ja esitellen molemmissa kaupunki- ja nimenomaan pääkaupunkihistorian tutkimista keskiössä Helsinki. Näkökulmat ovat eurooppalaisessa ja globaalissa kontekstissa. Kolben omassa artikkelissa kaupunkitutkimuksen traditiosta (sic!) korostuneen osan saa tilastotieteen esittely. Kaupunki paikallisena ilmiönä olisi ansainnut Helsinkiä laajemman tarkastelun nimenomaan aluetutkimuksen erityiskysymyksenä. Kristiina Kalleisen artikkeli käsittelee venäläisyhteisöjä Suomessa. Mielenkiintoinen teema jää turhan yleisluontoiseksi ja Helsinkiin keskittyväksi. Siksi ehkä tahattomastikin Kalleinen antaa sellaisen kuvan, ettei pohjoisempana Suomea ollut venäläisyhteisöjä. Viitata olisi voinut vaikkapa Tornioon, joka Ilkka Teerijoen erinomaisen paikallishistorian mukaan oli 1800-luvulla suorastaan venäläinen kaupunki.³

Maria Lähteenmäki siirtää omassa artikkelissaan tarkastelun 1700-luvun pohjoiseen ulottuvuuteen ja tuolloisen tutkimuksen heräävään kiinnostukseen Lapista. Esitys on sujuva mutta ei oikein istu teoksen tavoitteeseen ajankohtaisista aluetutkimuksen kysymyksistä ja olisikin sopinut johdantopuheenvuoroon. Reija Satokangas puolestaan tarkastelee Kaikella on paikansa -teoksessa pohjoisen paikallishistoriaa ja korostaa, kuinka Pohjois-Suomi oli vanhastaan eräänlainen katvealue historian tutkimuksessa. Satokangas päätyykin mielenkiintoiseen toteamukseen tarkastellessaan pohjoisten pitäjien paikallis- ja aluehistorioita. Hänen mukaansa vahva aluesidonnaisuus on tuottanut niin paljon uutta tutkimusta, että esimerkiksi pohjoisen asutushistoria on tutkittu paremmin kuin muualla Suomessa. Kysyä sopii, onko hintana pohjoisessa ollut ehkä liiankin tiukka sitoutuminen alueteemaan.

Olen pureutunut teoksiin kesästä 2011 lähtien, eikä osuvampaa ajankohtaa olisi voinut sat-

tua. Ehkä yllättävää kun paikallisuus on lähtökohtana, että teoksia on voinut peilata Norjan tragedian ja Kreikan kriisin kautta. Ne ovat erinomaisia esimerkkejä siitä, kuinka lähellä toisiaan lopulta ovat paikalliset kysymykset, nykyisyys ja laajemmat historialliset yhteydet. Helmenä on *Maa, seutu, kulmakunta* -teoksen avaava Heikki Mikkelin artikkeli aluetutkimuksen Euroopasta. Mikkeli on pystynyt reilun 20 sivun artikkelissaan kiteyttämään onnistuneesti eurooppalaisen alueellisuuden tutkimuksen kiinnostavat, kansallisuuskysymykset, regionalismin uuden nousun ja institutionalismin karikat. Mikkeli puhuu amerikkalaiseen maantieteilijään John Agnewiin viitaten territoriaalisesta tilasta, johon liittyy eräänlainen ansa (*territorial trap*). Mikkeli korostaa, ettei ole olemassa luonnollisia alueita ja rajoja, vaan ne ovat ”ihmisten vallankäytön ilmentymiä”.

Muutamat naapuritieteiden artikkeleista jäävät uuden aluehistorian teeman kannalta irralliseksi. Näin esimerkiksi Lassi Heinisen pohjoisen geopolitiikkaa käsittelevä artikkeli on puhtaasti hänen oman tieteenalansa tarkastelua, jossa käsitteellistä tekstiä olisi ollut syytä avata lukijalle. Sinänsä Heininen nostaa esille kiinnostavalla tavalla ”tilan” ja ”vallan” merkitykset klassisen geopolitiikan peruselementteinä, mikä taas linkittyisi erinomaisesti fyysistä ja kulttuurillista tilaa käsittelevään teokseen. Vastaavasti Heinistä seuraava Helena Ruotsalan artikkeli kansatieteen muuttumisesta suorastaan uudenslaiseksi eurooppalaiseksi etnologian tieteenalaksi on erinomaisen mielenkiintoinen mutta jää historian tutkimuksen näkökulmasta erilliseksi. Paikakasidonnaisella etnologialla löytyisi myös kaiku-pohjaa ”uuden historian tutkimuksen” menetelmissä.

2. Antero Penttilä (1970) *Onko paikallishistoriallisella tutkimuksella tulevaisuutta. Paikallishistoria ja historian tutkimus*. Julkaisija Paikallishistoriallinen toimisto, Helsinki, 73–75.

3. Ilkka Teerijoki (2007) *Tornion historia 2: 1809–1918*.

Fyysisiä ja kulttuurillisia tiloja

Kahden paikallis- ja aluehistoriaan keskittyneen teoksen jälkeen sain käsiini fyysistä ja kulttuurillista tilaa esiteollisessa Euroopassa käsittelevän vankan teoksen, jonka Jyväskylän yliopiston kasvatit Marko Lamberg, Marko Hakanen ja Janne Haikari ovat toimittaneet. Teos merkitsee reipasta askelta eteenpäin kahden paikallis- ja alueeteeman jälkeen ja on mielestäni yksi keskeinen paradigma ”uudelle aluehistorialle”. Teoksen 13 artikkelissa haetaan tila-käsitteen avulla historiantutkimuksen metodisia lähestymistapoja tilalliseen käänteeseen (*spatial turn*). Teoksessa on pyritty selvittämään, kuinka tila on historiasa käsitetty, miten se on otettu haltuun ja kontrolloitu ja kuinka tilaa on käytetty itsemääräämisen välineenä. Otsikoinnista huolimatta artikkelit keskittyvät Suomen alueelle, ja Eurooppa on ennen kaikkea tavoitteellinen alue, jossa kirjoittajien artikkeleissaan käsittelemiä tarkastelutapoja on mahdollista soveltaa.

Marko Lamberg aloittaa teoksen johdannon Tukholman Vanhan kaupungin kaakinpuusta Kåkbrinkenissä esimerkkinä tilan ymmärtämisestä ja siihen liittyneistä fyysistä ja kuvitteellisista aspekteista. Historioitsijat ovat viime vuosina operoineet useiden spatiaalisten käsitteiden kanssa, jotka kertovat tilojen moninaisuudesta mutta Lambergin mukaan myös siitä, että tila merkitsi varhaismodernina aikana enemmän kuin nykyisin. Tila on ollut inhimillisen kulttuurin näkökulmasta sosiaalinen konstruktio. Siihen liittyvä raja on keskeinen myös identiteeteille. Historiatiede lähentyy tässä maantieteen tutkimusta ja palaa tavallaan näiden yhteisille juurille.

Tila ei anna myöten teoksen kaikkien artikkelien arvioimiseen, mutta esimerkiksi Kimmo Katajala syväluotaa historiallisten karttojen poliittisten rajojen merkitystä eri aikoina suhteessa varhaismodernin valtion luonteeseen. Erityiskohteena on Ruotsin ja Venäjän välinen raja. Katajala päätyy tulokseen, että idea rajaviivasta oli olemassa jo keskiajalla toisin kuin tutkijat

ovat yleisesti ajatelleet. Jukka Korpela syventyy myös Ruotsin ja Venäjän suhteisiin keskiajalla ja uudella ajalla paikallistason näkökulmasta. Hän painottaa teiden ja vesireittien merkitystä kahden valtakunnan kamppaillessa hegemoniasta. Näkemykseen on helppo yhtyä. Esimerkiksi Ruotsin kruunu ymmärsi jo keskiajalla maanteiden keskeisen merkityksen vallankäytön välineenä. Senpä takia tiet pidettiin tiukasti keskusvallan kontrollissa.

Piia Einosen, Marko Hakasen ja Janne Haikarin artikkeleissa tulee esille, kuinka kuninkaallisen viranomaisen oli hyvin vaikea ottaa paikallista tilaa hallintaansa, kun hän saapui vieraalle alueelle. Etäisyydet olivat keskeinen määräävä tekijä vallankäytössä, joka perustui myös perhestrategioiden käyttöön. Teoksessa onkin mielenkiintoisia kartallistamisia virkamiesten kirjeenvaihdosta ja yhteyksistä, muun muassa Ulla Koskisella. Samoin kannen sisäaukeamien kartat ovat selkeitä, mutta niissä on Lapin raja jäänyt pois ja siksi Suomen alue on hahmottunut hieman virheellisesti. Lappi olisi ollut muutenkin tilan ja spatiaalisuuden kannalta Karjalan tavoin erinomaisen mielenkiintoinen tutkimuskohde. Pohjoista aluetta sivuaa oululaisarkeologien tarkastelu verhojen käytöstä Tornion kaupungissa. Arkeologit ovat tehneet Timo Ylimäun johdolla ansiokasta kaupunkitutkimusta Torniossa usean vuoden ajan, mikä näkyy sisälön ansioina. Verhot tuntuvat ensin erikoiselta tutkimuskohteelta, mutta artikkelissa tulee hyvin esille, kuinka niiden avulla otettiin yksityinen tila haltuun.

Entä sitten?

Kaiken kaikkiaan teoksista näkyy tarve hakea kansainvälisyyttä, mikä heijastelee laajemminkin suomalaista yliopistotutkimusta. Suuntaus on tietysti kannatettava, mutta sen kääntöpuolella on ollut Suomen historian tutkimuksen väheneminen ja kapea-alaistuminen tiettyjen teemojen ympärille. Se on tietysti ongelma paikallishistorian näkökulmasta. Entäpä jos professuureja ja

tutkimushankkeita kohdennettaisiin tulevaisuuden Suomessa uudella tavalla esimerkiksi teemallis-metodologisin painotuksin. Näin muodostuisivat edellytykset ylläpitää myös suomalaisia historianilmiöitä koskevaa tieteellistä tutkimusta, josta Lambergin, Hakasen ja Haikarin toimittama teos on tuore osoitus. Näennäisesti

perifeerinen tila tarjoaa mahdollisuuden vertailevaan rakenteiden ilmiötason universaaliin tutkimiseen ja soveltamiseen. Tällöin sellaisten alueiden tarkastelu kuten Karjala, Lappi tai Suomi onkin osa kaivattua kansainvälistä tutkimusta.